

O'ZBEKISTON PUL TIZIMINING TASHKIL TOPISHI VA RIVOJLANISHI

*Ilmiy rahbar: **Juliboy o'g'li Oybek**
SamISI, "Bank ishi" kafedrasi katta o'qituvchisi
Juraqulova Amina Mirsharof qizi
Samarqand Iqtisodiyot va Servis Instituti talabasi*

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ishida O'zbekistonda pul tizimining tashkil topishi milliy valyuta so'mning muomalaga joriy etilishi bilan bog'liq bo'lgan mumammo va ularga yichimlar o'rganib chiqilgan. Shu bilan bir qatorda so'mning muomalaga kiritilishi mamlakatimiz mustaqilligini mustahkamlashda muhim iqtisodiy-ijtimoiy roli haqida tushunchalar berilgan

Kalit so'zlar: pul tizimi, milliy valyuta, banklar, bank tizimi, emissiya tizimi

Milliy valyuta so'mning muomalaga joriy etilgan davrlarni asos qilgan holda mamlakatimiz pul tizimini vujudga kelishini va ular bilan bog'liq bo'lgan muammolar hamda ularning yichimlari bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarni uchta bosqichga bo'lib o'rganish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Birinchi bosqich. Pul tizimining birinchi bosqichi 1991-yil sentyabrdan 1993-yil noyabr oyigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Ushbu davrda O'zbekiston pul tizimi Rossiya pul tizimi bilan bevosita bog'liq edi. Chunki bu davrda mamlakatimiz milliy valyutasi muomalaga kiritilmagan, barcha hisob kitoblar sobiq ittifoq va Rossiya rubili bilan amalga oshirilgan edi.

Mamlakatimizning mustaqillik yillarida mamlakatimiz pul tizimining tashkil topishida bir qancha muammolarga duch keladi:

- banklar orqali mijozlar va aholini naqt pul bilan ta'minlashdagi muammolar
- sobiq Ittifoq respublikalari o'rtasida iqtisodiy munosabatlarning uzilishi bilan bog'liq, shuningdek, hisob-kitoblarni amalga oshirishda vujudga kelgan muammolar.
- O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki mustaqil pul-kredit siyosatini amalga oshirishdagi muammolar.

Yuqorida qayd etilgan holatlar nafaqat mamlakatimiz bank tizimida, balki barcha sobiq Ittifoq mamlakatlari bank tizimida ham qator ijtimoiy-iqtisodiy muammolar vujudga kela boshladi. Natizada ular 1992-yilning may-iyun oylaridan boshlab o'z milliy valyutalarini muomalaga kiritishni boshladi.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1993-yil 15-may sanasida "Pul muomalasini tartibga solish va respublika iste'mol bozorini himoyalashni kuchaytirish to'g'risida" qaror qabul qildi.

Ikkinchi bosqich. 1993-yil noyabrdan 1994-yil iyun oyigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Ushbu davrda, ya'ni 1993-yil 15-noyabrdan muomalaga "so'm-kupon"lar kiritildi.

1993-yil 15-noyabrdan boshlab Rossiyaning nominali 5000 va 10000 bo'lgan rubillari muomaladan chiqarildi.

Respublikasining Vazirlar Mahkamasining 1993-yil 22-noyabrdagi "Iste'mol bozorini himoyalash va respublikada pul muomalasini mustahkamlashga doir chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga muvofiq 1993-yil 1-dekabrdan boshlab sobiq SSSR Davlat bankining 1996-1992-yillar namunasidagi 200, 500 va 1000 rubillik pul biletlarining muomalada to'lov vositasi vazifasini bajarishi to'xtatildi.

Bu kupyuralar 25 ming rublgacha bo'lgan tovarlar va ko'rsatilgan xizmatlar haqi tarzida hamda Jamg'armabank muassasalari tomonida doimiy turarjoy ro'yxatida bo'lgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolaridan 1993-yil 1-dekabrgacha qabul qilindi. Fuqarolarning Jamg'armabank muassalariga qo'yadigan omonatlarining cheklangan summasini kupyuralar qiymatidan qat'i nazar 200000 rubl miqdorda belgilandi. Ushbu miqdordan oshgan summalar 1993-yil 4-dekabrgacha alohida maxsus foizsiz hisobvaraqlarga kiritildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1993-yil 30-noyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi hududida "so'm-kupon"larning muomalaga bo'lish tartibini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to'g'risida" gi qarorida O'zbekiston Respublikasi hududida 1993-yil 15-noyabrda muomalaga chiqarilgan qiymati 1 3 5 10 25 50 100 200 500 1000 5000 10000 bo'lgan so'm-kuponlar qonuniy to'lov vositasi hisoblanishi belgilab quyilgan edi. Bunda Rossiya Davlat bankining 1993-yil namunasidagi barcha qiymatdagi banknotlari dastlabki davrda O'zbekiston Respublikasi hududida so'm-kuponlar bilan bir qatorda cheklovlarsiz to'lov vositasi sifatida qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 11-aprelda qabul qilingan "Pul muomalasini mustahkamlash va "so'm-kupon" xarid qobiliyatini oshirishning kechiktirib bo'lmaydigan chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori pul muomalasini barqarorlashtirish, so'mning xarid qobiliyatini oshirish uchun zarur shart-sharoitlarini yaratishda muhim tadbir bo'ldi. Ushbu qarorga muvofiq, 1994-yil 15-apreldan boshlab O'zbekiston Respublikasi hududida Rossiya banki banknotlarining muomalada bo'lishi hamda yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan turli to'lovlarga qabul qilinishi ta'qiqlab qo'yildi.

Pul tiziming uchinchi bosqichi 1994-yil iyul oyidan to hozirgi kuzgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 122-moddasi va "O'zbekiston Respublikasi Davlat mustaqilligining asoslari to'g'risida"gi qonunning 11-moddasi, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1993-yil 3-sentyabrdagi 952-XI- sonli qaroriga muvofiq 1994-yil 1-iyuldan boshlab

O'zbekiston Respublikasi hududida qonuniy to'lov vositasi bo'lgan milliy valyuta "So'm" muomalga kiritilgan.

Bank muassasalari tomonidan 1994-yil 1-iyul holatiga ko'ra mulkchilik shaklidan qat'i nazar respublika hududida ro'yxatga olingan yuridik shaxslarning hisob-kitob va joriy hisobvaraqlaridagi barcha barcha pul mablag'larini, shuningdek inventarlash va buxgalterlik hisobi ma'lumotlari asosida 1000 so'm-kupon-1 so'm nisbatida barcha asosiy va aylanma fondlarning balans qiymati boshqa moddiy boyliklar, debitorlik va kreditorlik qarzdorliklari, byudjetga qarzdorlik hamda bank balansi aktiv va passivlarining barcha qolgan moddalari, respublika va mahalliy byudjetlar mablag'lari qoldiqlari, shuningdek, tashkil topish manbalaridan qat'i nazar, byudjetdan tashqari fondlarning mablag'lari to'lig'icha qayta hisoblanadi.

Aholiga pulli to'lovlar sifatida banklardan yangi pul belgilarini berish hamda so'm-kuponlari bir oy mobaynida chakana savdo, xizmat ko'rsatish sohasi orqali va omonatlarga jalb etib muammolardan chiqarildi. Shu bois, 1994-yil iyul oyi davomida respublika hududida milliy valyuta "so'm" va "so'm-kupon"lar parallel ravishda muomalada bo'ldi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, shu tarzda mamlakatimiz pul tizimining asosi bo'lib hisoblanadigan milliy valyuta barcha hisob-kitoblar va to'lovlar bo'yicha yagona to'lov vositasi sifatida amal qila boshladi. Bu o'z navbatida, Markaziy bank va tijorat banklariga pul tizimini nafaqat siyosiy jihatdan, balki iqtisodiy jihatdan ham to'liq mustaqil boshqarish imkoniyatini vujudga keltirgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Z.Mamadiyorov, M.Maxmudova, M.Kurbonbekova Bank ishi darslik Toshkent-2021
2. <https://kun.uz> sayti